

УДК 598.91

РЕЛЯЦІЙНА КАРТОГРАФІЯ І ПРИКЛАД ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ ОТРИМАННЯ НОВИХ ЗНАТЬ

Чабанюк Віктор, Дишлик Олександр

Інститут географії НАНУ; chab@isgeo.kiev.ua, chab3@i.ua; dyshlyk@geomatichna.kiev.ua

У статті повідомляється про нову картографічну науку – Реляційну картографію. З цією метою коротко описуються її три основні компоненти: 1) область досліджень, 2) методологія (сукупність узгоджених методів) накопичення нових знань про область досліджень, 3) сукупність знань про цю область. У якості прикладу застосування Реляційної картографії описується процес отримання знань про так звану Атласну гео-інформаційну модель (АГІМ), яка може використовуватися для створення Атласної гео-інформаційної системи (АГІС) керування сталим розвитком України за допомогою індикаторів стану матеріальної культурної спадщини регіону.

Ключові слова – Реляційна картографія; Концептуальні каркаси; Каркаси рішень; Атласна гео-інформаційна модель і система (АГІМ і АГІС).

Вступ

У 21-му столітті виникли нові картографічні явища, які не можуть представлятися, моделюватися і аналізуватися за допомогою картографічної науки минулого століття, незважаючи на наявність таких відносно нових картографічних концепцій, як геоінформаційна [Берлянт, 1997] і геовізуалізаційна [Cauvin, et al., 2010]. Застосування вказаних концепцій обмежується їх основним предметом дослідження - картою. Дійсно, як за допомогою поняття самої тільки карти представити (промоделювати) таке сучасне картографічне явище, як OpenStreetMap (OSM)? Очевидно, що це неможливо, і тому необхідно змінювати (або визначати у разі відсутності) усі три компоненти картографії як науки [Клир, 1990]: 1) область досліджень, 2) методологію (сукупність узгоджених методів) накопичення нових знань про область досліджень, 3) сукупність знань про цю область.

Мета роботи

1. Повідомити про зафіксовану на папері появу нової галузі науки – Реляційної картографії.
2. Навести приклад застосування Реляційної картографії до побудови так званої Атласної геоінформаційної моделі (АГІМ).
3. Через досягнення цілей 1-2 досягти 3-ю ціль – навести спрощений вступ до Реляційної картографії.

Реляційна картографія як наука розглянута у монографії [Чабанюк, 2018]. Термін «реляційна» походить від англійського терміну «relational». Правильніше було б вживати для назви науки термін «картографія відношень», але прийнято до уваги, що у галузі інформаційних технологій термін «реляційна» вже давно має усталене специфічне значення.

Наприклад, вживається термін «реляційна база даних» і всі вже забули, що правильний переклад буде «база даних відношень» між об'єктами бази даних, які описуються таблицею. Визначення:

- **Класична** (або Предметна) **картографія** є мистецтвами, науками і технологіями виготовлення та використання карт.
- **Реляційна картографія** (РелКа) - узгоджені мистецтва, науки і технології виготовлення та використання відношень у картографічних системах і між картографічними системами.
- **Системна** (або Геоматична або просто) **картографія** - узгоджені та неузгоджені мистецтва, науки і технології виготовлення та використання карт, картографічних відношень і картографічних систем.

Область досліджень Реляційної картографії

Як витікає з визначення РелКа областю її досліджень є «щось», з чого виготовляються і потім використовуються відношення в картографічних системах і між картографічними системами. У РелКа це «щось» є системою реальності. Система взагалі є впорядкованою парою (A, R) , де A є множиною елементів, а R – множиною відношень між елементами множини A , які утворюють єдність або органічне ціле [Клир, 1990]. Як елементи $a \in A$, так і відношення $r \in R$ у наведеному визначенні можуть приймати різні значення. Якщо елементи є просторовими сутностями або явищами реального світу, маємо просторову систему. Якщо серед елементів множини A є карти або шари карт, то маємо картографічну систему.

Серед просторових систем виділяються геосистеми – просторові фізичні системи, що існують у фізичному світі реальності. Ці системи виділяються для того, щоб забезпечити непорожній перетин з системами, які вивчає фізична географія. Картографуванням сутностей або явищ фізичних систем займається галузь картографії, що називається топографією.

Крім фізичних систем серед просторових систем виділяються також просторові абстрактно-фізичні та абстрактні системи. Прикладами абстрактно-фізичних систем є комп'ютерні системи. Ці системи на початку розробки є абстрактними. У кінці розробки вони можуть перетворитись у фізичні системи, що реалізовані за допомогою комп'ютерів та програмного, інформаційного і документального забезпечення. Прикладом прос-

торової абстрактної системи є мова карти А. Лютого [Лютый, 1988].

Зауважимо, що описана вище область досліджень Реляційної картографії принципово не відрізняється від області досліджень картографії за А. Асланикашвілі. Наприклад, перше із чотирьох доведених у монографії [Асланикашвили, 1974] положень формулюється так (стор. 7): «Картография, как наука, имеет предметом своего познания объективно существующий порядок взаимного размещения (конкретное пространство) материальных предметов и явлений – природных и общественных, а также временное изменение этого порядка (конкретного пространства). Отображая конкретное пространство исследуемой действительности и его временное изменение, эта наука выявляет и 'картографически высказывает' пространственные структуры и закономерности сложных пространственных систем взаимодействующих предметов и явлений в их динамике. Однако не объясняет их, ибо это – дело соответствующих специальных наук». Розвиваючи це положення, [Асланикашвили, 1974] визначає символічний вираз ідеального конкретного простору як (далі ми замінили термін «об'єкт» (реальності) на «сутність»): $RS(t)(Ssis, e1, e2, e3, \dots, en)$,

де R – відношення (relation); S – простір (spatium); sis – система (system); Ssis – просторова система відліку (більш точно, система координат просторової системи відліку як математичний вираз її фізичного сенсу); t – час (tempus); S(t) – простір у певний момент чи відрізок часу; e1, e2, e3, ..., en – сутності (entity) дійсності зі своєю матеріальною суттю, якісною та кількісною визначеністю та власною структурою. Така структура будь-якого існуючого конкретного простору, а значить і області досліджень картографії. Ідеальний конкретний простір є просторовим відношенням просторової системи відліку і досліджуваних сутностей дійсності (в певний момент або відрізок часу).

Зауважимо також, що наше розуміння області досліджень Реляційної картографії співпадає з розумінням реляційного простору у смислі наступного визначення. Реляційний простір – це точка зору на простір як на продукт відношень (реляцій) між сутностями. Простір у цій точці зору виникає у той же час як і сутності у ньому, що контрастує з абсолютним простором. Асоціюється з постструктуралістськими географіями [Cresswell, 2013].

Методологія Реляційної картографії

Загальнонаукова частина методології досліджень Реляційної картографії, яка використовується, зокрема, для атласних систем (АтС), представлена на Рис. 1. Її отримано із [Flach, Kakas, 2010; fig. 1.1], що, в свою чергу, представляє теорію умовиводів Пірса (Peirce's inferential theory).

Пірс ототожнив три форми умовиводів – абдукцію, дедукцію та індукцію – з трьома стадіями

наукового дослідження: породженням гіпотези, прогнозуванням (передбаченням) та оцінюванням (Рис. 1). Модель наукового дослідження, що лежить в основі, працює наступним чином. Зустрічаючи множину спостережень, які модель має пояснити, вчений висуває початкову гіпотезу; потім модель використовується для дослідження, якими іншими істинними результатами (наслідки) цієї теорії можуть бути; і, нарешті, модель використовується для оцінювання, якою мірою ці прогнозовані (передбачені) результати (наслідки) узгоджуються з дійсністю. Пірс називає першу стадію, що завершується гіпотезою і пояснює початкові спостереження, абдукцією; прогнозування (передбачення), що використовує запропоновану гіпотезу – дедукцією; і оцінювання гіпотези за допомогою отриманих з її використанням прогнозувань (передбачень) – індукцією.

Рис. 1. Схема загальнонаукової частини методології досліджень Реляційної картографії

За такою схемою досліджувались відношення в і між АтС. Так, спочатку абдукцією ми отримали Концептуальний каркас (КоКа) Електронної версії Національного атласу України (ЕлНАУ). Потім КоКа ЕлНАУ застосували для прогнозування структури інших атласів і перевірили ці структури на практиці. Подібні дедукцію та індукцію ми використали при отриманні описаних у наступному розділі Атласної геоінформаційної моделі та системи (АГІМ і АГІС).

А саме, при отриманні АГІС Культурної спадщини (КС) з АГІМ-КС використано метод Концептуальних каркасів методології РелКа (Рис. 2). АГІМ1.0 показаний як параметризований пакет, де початковим станом моделі є ЕлНАУ.

Рис. 2. Методологія Реляційної картографії. Метод Концептуальних каркасів

Сукупність знань про область досліджень Реляційної картографії

Для створення АГІС-КС кілька разів застосовано системний підхід – принцип проектування (і дослідження), при якому розглядається система в цілому, а не окремі її підсистеми [van Gigch, 1991].

Спочатку було застосовано метод КоКа (Рис. 2). Для цього спочатку ми припустили, що ЕлНАУ і модель сталого розвитку (СР) України можуть бути подібними. Щоб пересвідчитися у подібності двох моделей України ми перетворили структуру ЕлНАУ у вузькому розумінні (ЕлНАУв або ЕлНАУ на DVD) у структуру збалансованої моделі СР. При цьому ми скористалися повнотою і найбільшою ефективністю ЕлНАУв як моделі просторової системи держави. Потім ми побудували структуру повної моделі СР - АГІМ. Вона є подібною структурі ЕлНАУ у широкому розумінні (ЕлНАУш). Така АГІМ1.0 показана на Рис. 2 зліва. Системний підхід тут застосовується для отримання АГІС1.0, що показана на Рис. 2 справа.

При цьому кожну страту АГІМ також було отримано з використанням системного підходу. У цих випадках ми скористалися Каркасими Рішень (КаРі) Реляційної картографії. КаРі «працюють» між стратами. Вони забезпечують відповідність елементів нижчої страти (мета)елементам вищої страти. Елементами страт є системи або підсистеми системи даної страти. Так, відомим прикладом системи Аплікаційної страти є ЕлНАУ_Edited. Розробники ЕлНАУв для отримання нових версій використовують ЕлНАУ_Edited. Складові елементи ЕлНАУ_Edited є редагуємими на відміну від елементів ЕлНАУв. Аплікаційний КаРі ЕлНАУ забезпечує відповідність між ЕлНАУ_Edited і ЕлНАУв і тим самим реалізує системний підхід отримання елементів-систем або елементів-підсистем систем різних страт ЕлНАУш.

На даний момент накопичено вже багато знань про область досліджень РелКа. Причому більшість цих знань стосуються Класичних картографій. Тому більш точно науку було б назвати «класичною реляційною картографією». Однак ми віримо, що РелКа буде розвиватись. Реляційна картографія є другим виміром картографії у сенсі Дж. Кліра [Клир, 1990]. На даний момент перший вимір формують такі панівні концепції (парадигми) Класичних картографій кінця 20-го століття як Комунікативна (карта як зображення), Аналітична (карта як модель) і Критична (карта як задум) парадигми [Sui, Holt, 2008].

Зазначимо, що більшість знань про область досліджень РелКа представлено за допомогою поняття «конструкта», який визначається на сторінці http://dic.academic.ru/dic_new_philosophy/613/КОНСТРУКТ (доступ 2019-чер-29). Іншими словами, знання представлені теоретико-прак-

тичними конструктами, які можуть одразу застосовуватись на практиці. Серед конструктів особливе місце займають патерни, тому Реляційна картографія ще називається базованою на патернах картографією.

Картографічними є системи кількох видів: електронні атласи, атласні інформаційні системи, картографічні інформаційні системи тощо. Концептуальні каркаси (КоКа) і Каркаси рішень (КаРі) [Чабанюк, 2018] є фундаментальними патернами Реляційної картографії і складають її основу. Це архітектурні патерни – каркаси, які застосовуються до системи систем або до підсистем системи даної страти. Перший КоКа був отриманий для ЕлНАУ абдуктивними умовиводами у статті [Чабанюк, Дишлик, 2014]. КоКа національних Атласних систем у широкому розумінні (АтСш) на прикладі ЕлНАУ (ЕлНАУ2000 і ЕлНАУ2007) показаний зеленим прямокутником на Рис. 3. Справедливим буде також запис КоКа ЕлНАУш. Ми використовуємо запис КоКа національних АтСш, щоб показати, що цей самий КоКа справедливий і для інших національних атласів, наприклад, для Атласу Швейцарії.

КоКа АтСш (Рис. 3) є справедливим і для АГІМ-КС, яку отримано у монографії [Руденко, та ін., 2018] і запропоновано використовувати для забезпечення Сталого розвитку (СР) України. Далі ми деталізуємо опис АГІМ і показуємо, за допомогою яких конструктів і як вона отримана з застосуванням Реляційної картографії.

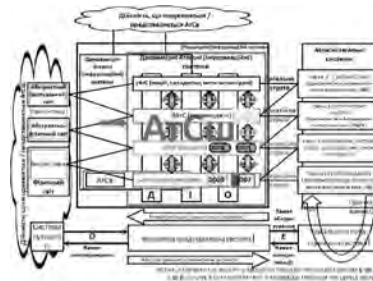

Рис. 3. КоКа АтСш і його відношення з просторовими системами (область досліджень) і атласними загальними системами

Дійсно, АГІМ є ешелюваною системою чотирьох страт, упорядкованих знизу-вгору відповідно до об'єму знань про модельовану дійсність. Незважаючи на термін модель, АГІМ є різновидом Просторової інформаційної системи. Елементи найнижчої, Операційної страти АГІМ можливо симіляризувати з моделлю ЕлНАУ2007. З точки зору користувачів ця страта називається Операційним ешелюном, або ешелюном кінцевих користувачів. Симіляризація тут значить, що існують відношення моделювання, які перетворюють модель ЕлНАУ у модель, подібну до моделі просторової системи

Наприклад, при ви-користанні добре відомих хороплетних карт пот-рібно знаходити базоване на патернах рішення. При цьому треба враховувати ієрархію патернів, що витікає з належності патерна конкретного виду до тієї чи іншої страти. Так, патерни проектування належать до Концептуальної страти, аплікаційні патерни належать до Аплікаційної страти, а опе-раційні патерни належать до Операційної страти. Ці патерни для сусідніх страт повинні бути у ви-значених відношеннях один з одним. Найзагаль-ніший патерн АГІМ називається Концептуальним каркасом системи, що створюється з його допомо-гою – АГІС-КС (Рис. 4).

Висновки

У роботі коротко описані основні елементи но-вої картографічної науки – Реляційної картографії (РелКа). А саме, спочатку описано область дослі-джень і методологію отримання нових знань про область досліджень РелКа. Потім методологію РелКа використано для отримання нових знань про Атласну гео-інформаційну модель і систему Куль-турної спадщини (АГІМ-КС і АГІС-КС). Оскільки АГІМ-КС подібна до Концептуального каркасу Атласних систем, то читач має змогу отримати представлення про накопичені раніше знання РелКа.

АГІМ-КС і АГІС-КС можуть використовуватись для керування сталим розвитком України за допомогою індикаторів культурної спадщини регіонів. На відміну від аналітичного підходу, який відомий також як метод покращення систем [van Gigh, 1991], наш підхід є дійсно системним.

Звісно, що для побудови реальної АГІС-КС потрібно зробити ще дуже багато. У першу чергу розробка елементів АГІМ повинна випереджати розробку АГІС. Для цього потрібно скористатися вже наявними рішеннями. Наприклад, показаними на Рис. 4 результатами ISPIRE і CIDOC CRM..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [Cauvin, et al., 2010] Cauvin Colette, Escobar Francisco, Serradj Aziz. Thematic Cartography. Vol-ume 1: Thematic Cartography and Transformations.- ISTE-Wiley, 2010.- 463 (486) p.
- [Cresswell, 2013] Cresswell Tim. Geographic Thought: A Critical Introduction (Critical Introduc-tions to Geography).- Wiley-Blackwell, 2013.- 290 (300) p.
- [CIDOC CRM, 2018] Definition of the CIDOC Conceptual Reference Model, Version 6.2.3, May 2018. Le Boeuf P., Doerr M., Ore C.E., Stead S., Cur-rent Main Editors. ICOM/CIDOC CRM Special Inter-est Group.- 287 (331) p.
- [Flach, Kakas, Eds., 2010] Flach Peter A., Kakas Antonis C., Editors. Abduction and Induction: Essays on their Relation and Integration (Applied Logic Se-ries 18).- Kluwer, 2000.- 309 (316) p.

5. [Holt, Perry, 2014] Holt Jon, Perry Simon. SysML for Systems Engineering: A model-based approach.- The Institution of Engineering and Technology, 2nd Ed.- 930 (950) p.

6. [Sui, Holt, 2008] Sui Daniel Z., Holt James B. Visualizing and Analysing Public-Health Data Using Value-by-Area Cartograms: Toward a New Synthetic Framework.- Cartographica, Vol. 43, Iss. 1, pp. 3–20.

7. [van Gigh, 1991] van Gigh John P. System design modeling and metamodeling.- Springer.- 453 p.

8. [Асланикашвили, 1974] Асланикашвили А.Ф. Метакартографія. Основные проблемы.- Тбилиси: Мецниереба, 1974.- 126 с.

9. [Клир, 1990] Клир Дж. Системология. Автоматизация решения системных задач: Пер. с англ.- М.: Радио и связь, 1990.- 544 с.

10. [Руденко, та ін., 2018] Культурна спадщина в Атласній геоінформаційній системі сталого розви-тку України: Л.Г. Руденко, К.А. Поливач, В.С. Чабанюк та ін. / за ред. Л.Г. Руденка.- Київ: Інсти-тут географії НАН України, 2018.- 172 с.

11. [Чабанюк, Дишлик, 2014] Чабанюк В.С., Диш-лик О.П. Концептуальний Каркас Електронної версії Національного атласу України.- Українсь-кий географічний журнал, 2014, № 2, с. 58-68.

12. [Чабанюк, 2018] Чабанюк В.С. Реляційна кар-тографія: Теорія та практика.- Київ: Інститут гео-графії НАН України, 2018.- 525 с.

RELATIONAL CARTOGRAPHY AND AN EXAMPLE OF ITS USE FOR GAINING NEW KNOWLEDGE

Viktor Chabaniuk, Oleksandr Dyshlyk

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine NANU; chab@isgeo.kiev.ua, chab3@i.ua; dyshlyk@geomatka.kiev.ua

The article informs about a new cartographic sci-ence - Relational cartography. Three main compo-nents are briefly described for that purpose: 1) a do-main of inquiry, 2) a methodology (a coherent collec-tion of methods), for the acquisition of new knowledge within the domain as well as utilization of the knowledge for dealing with problems relevant to the domain, and 3) a body of knowledge regarding the domain. As an example, the use of Relational cartography describes the process of obtaining knowledge about so-called Atlas Geo-Information Model (AGIM), which can be used to create the Atlas Geo-Information System (AGIS) for sustainable de-velopment of Ukraine with the help of state indicators of the material cultural heritage of the region.

Keywords – Relational cartography; Conceptual framework; Framework solutions; Atlas Geo-Information Model and System (AGIM and AGIS).